



## KORXONALARDA XATARLARNI BOSHQARISH TIZIMINING SAMARADORLIGINI BAHOLASH VA TAKOMILLASHTIRISH YO‘LLARI

*Jamoliddinov Muhammadayub Akramjon o‘g‘li*

*Namangan davlat universiteti Iqtisodiyot fakulteti*

**Annotatsiya:** Mazkur maqolada zamonaviy korxonalarda xatarlarni boshqarish tizimining samaradorligini baholash va uni takomillashtirish yo‘llari keng yoritilgan. Unda xatarlarni aniqlash, baholash va ularni bartaraf etish choralari, xatarlarni boshqarish tizimini takomillashtirish mexanizmlari va amaliy takliflar bayon etilgan. Bundan tashqari, xatarlarni boshqarish bo‘yicha ilg‘or tajribalar va ilmiy nazariyalar misolida takomillashuv jarayoniga ta‘sir qiluvchi omillar va ularning korxona barqarorligidagi o‘rni ko‘rib chiqilgan. Maqola yakunida xatarlarni boshqarishga ko‘mak beradigan zamonaviy yondashuvlar va tavsiyalar asoslangan xulosalar berilgan.

**Kalit so‘zlar:** xatarlarni boshqarish, korxona samaradorligi, tavakkalchilik, monitoring, takomillashtirish, baholash, xavfsizlik.

Bugungi kunda har bir korxonaning muvaffaqiyatli va barqaror faoliyati uchun xatarlarni boshqarish muhim ahamiyat kasb etadi. Xatarlarni boshqarish tizimining samaradorligini ta‘minlash, faqatgina korxona ichki holatiga bog‘liq bo‘lib qolmay, uning tashqi muhitidagi o‘zgarishlarga ham uzviy bog‘liqdir. Zamonaviy iqtisodiyotda korxonalar oldida turgan xatarlar har qachongidan ham xilma-xil va murakkab bo‘lib, buning natijasida samarali boshqaruv usullariga ehtiyoj ortmoqda. Ushbu maqolada xatarlarni aniqlash, baholash va ularni samarali boshqarishning ilmiy va amaliy asoslari, mavjud tizimlarni takomillashtirish zarurati, shuningdek, ilg‘or tajribalar hamda ilgari surilayotgan takliflar keng yoritiladi.



Xatarlarni boshqarish bu – har qanday korxona uchun hayotiy muhim jarayon bo‘lib, u faoliyat natijasiga ta’sir qila oladigan noaniq vaziyatlarni aniqlash, ularni oldindan taxmin qilish va kamaytirish vositalarini o‘z ichiga oladi. Har qanday ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish yoki savdo sohasida ham xatarlar mavjud. Ushbu xatarlar moddiy, tashkiliy, moliyaviy, texnik va huquqiy ko‘rinishda bo‘lishi mumkin. Xatarlarni boshqarish tizimi esa ushbu har xil xatarlarni aniqlash, ularni baholash, monitoring qilish hamda samarali qarorlar ishlab chiqishga xizmat qiladi [1].

Xatarlarni boshqarish tizimining asosiy maqsadi – korxona resurslaridan oqilona foydalanish, kutilmagan yo‘qotishlarni minimallashtirish va ishlab chiqarish jarayonining barqarorligini ta’minlashdan iborat. Bunda har bir bo‘g‘inda xatarlar o‘z vaqtida aniqlanib, ularni kamaytirish va bartaraf etish uchun tegishli choralar ko‘riladi. Shu sababli xatarlarni boshqarish tizimining samarali ishlashi korxonaning umumiy istiqboliga katta hissa qo‘shadi [2].

Xatarlarni aniqlash jarayoni – mavjud muammolar, kutilmagan omillar va ular yuzaga keltirishi mumkin bo‘lgan salbiy oqibatlarni aniqlashdan boshlanadi. Bunda SWOT tahlil, ekspert so‘rovnomalari, histirik ma’lumotlarni tahlil qilish, auditoriya va suhbatlar, diagnostik testlar, fishbone diagrammasi kabi metodlardan foydalanish mumkin.

Xatarlarni baholash esa ma’lum mezonlarga asoslangan holda amalga oshiriladi. Xatarlarning yuzaga kelish ehtimoli, ularning keltirishi mumkin bo‘lgan zarar darajasi, muammolarning qayta takrorlanish tez-tezligi baholash asoslarini tashkil etadi. Xatarlarni baholashda sifat o‘lchovi bilan bir qatorda, miqdoriy o‘lchovlar ham keng qo‘llaniladi. Bu holatlarning barchasini inobatga olish, korxona rahbariyatiga soha bo‘yicha to‘g‘ri qarorlar qabul qilishga yordam beradi.

Korxonalarda xatarlarni boshqarish tizimi muntazam takomillashtirib borilmasa, u samarali ishlashi qiyin bo‘ladi. Chunki har bir davrda iqtisodiy, tashkiliy, texnik, moliyaviy va ijtimoiy muhit doimiy ravishda o‘zgarib boradi.



Shuning uchun xatarlarni boshqarish tizimi ham har doim zamon talablariga mos tarzda qayta ko‘rib chiqilishi zarur. Qolaversa, korxona xodimlarining bilim va ko‘nikmalarini oshirish, zamonaviy axborot texnologiyalaridan keng foydalanish, xalqaro tajribalardan namuna olish xatarlarni bartaraf etishda muhim omillardan hisoblanadi [3].

Xatarlarni boshqarish tizimini takomillashtirishning muhim yo‘nalishlaridan biri bu – uning avtomatlashtirilgan dasturiy ta‘minot asosida amalga oshirilishi, har bir xatar turi bo‘yicha individual va guruh risklarni alohida baholab borilishi, doimiy monitoring tizimini joriy qilish va tahliliy ishlanmalarni kengaytirishdan iborat [4].

Dunyo miqyosidagi yirik kompaniyalar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, xatarlarni boshqarish tizimiga doir ilg‘or yondashuvlar va texnologiyalarni joriy etish natijasida nafaqat xatarlar kamayadi, balki korxona raqobatbardoshligi va barqarorligi ham oshadi. Ilg‘or tajribalar qatoriga risklarni dastlabki bosqichidanoq aniqlash, ularga tezkor chora ko‘rish, xatarlarni oldini olish uchun proaktiv usullardan foydalanish, xodimlarni maxsus tayyorlash, ishonchli axborot tizimlarini yaratish va boshqalarni kiritish mumkin.

Shuningdek, korxona boshqaruvida xatarlarni tahlil qiluvchi indikatorlar, monitoring va nazorat mexanizmlarining yo‘lga qo‘yilishi samaradorlikka bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Xatarlarni boshqarishda muntazam o‘quv-treninglarni tashkil qilish, zamonaviy vositalar joriy etish va ilg‘or tajribalarni o‘zlashtirish orqali korxona samaradorligi oshiriladi. Birinchidan, xatarlarni boshqarish jarayonida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish fidokorona natijalarga olib kelishi mumkin. Ikkinchidan, barcha risklarni o‘z vaqtida monitoring qilish, mavjud risklarni doimiy baholab borish va ularni oldini olish bo‘yicha rejalarni ishlab chiqish, ular bajarilishini qat‘iy nazorat qilish kerak. Shu bilan birga, xatarlarni boshqarishda korxona xodimlarini muntazam o‘qitish va malakalarini oshirish juda muhim.



Xatarlarni aniqlash va baholash uchun xalqaro standartlar asosidagi yondashuvlarni yaxshi o'zlashtirish natijasida korxona faoliyatining barqarorligi ancha mustahkamlanadi. Ilmiy izlanishlar shuni ko'rsatadiki, xatarlarni boshqarish tizimini ham avtomatlashtirish, ham inson omilini e'tiborga olish samaradorlikka ijobiy ta'sir etadi. Shuningdek, xatarlarni boshqarishda doimiy ilgari surilayotgan yangiliklar, ilg'or tajribalar va xalqaro standartlarni joriy etish, xatarlarni baholash metodologiyasini doimiy takomillashtirib borish korxona uchun uzoq muddatli barqarorlik va taraqqiyot kafolati bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, ko'plab korxonalarda xatarlarni boshqarish tizimi hali to'liq shakllanmagan. Xatarlarni aniqlashda ko'pincha subyektiv yondashuvlar yoki eskirgan usullardan foydalanilmoqda. Zamonaviy monitoring va axborot texnologiyalari yetishmayotganligi natijasida ayrim xatarlar o'z vaqtida aniqlanmaydi va keyinchalik korxona faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, xodimlarning risklarni boshqarish bo'yicha bilim va ko'nikmalari yetarli emasligi, xalqaro tajriba va yangi texnologiyalarning keng joriy etilmaganligi ham samaradorlikni pasaytirayotgan asosiy holatlardan biridir.

Xulosa qilish mumkinki, korxonalarda xatarlarni boshqarish tizimini takomillashtirish uchun quyidagilar kerak:

- Zamonaviy monitoring tizimlarini joriy etish;
- Xodimlarning bilim va malakasini oshirish;
- Chet el tajribasini o'rganib, yangi texnologiyalarni tadbiq qilish.

Aynan shunda xatarlarni o'z vaqtida aniqlash va kam zarar bilan bartaraf etish mumkin bo'ladi. Bu esa korxonada barqarorlik va samaradorlikni oshiradi.

### **Xulosa**

Korxonada xatarlarni boshqarish tizimi va uning samaradorligini oshirish zamonaviy iqtisodiy taraqqiyot talablariga javob berishi zarur. Yetarli darajada samarali xatarlarni boshqarish tizimiga ega bo'lgan korxona, o'z oldiga qo'ygan maqsadlariga tezda erisha oladi va sanoatda barqaror taraqqiyotga erishadi.



Maqolada ko‘rib chiqilgan takomillashtirish yo‘llari, ilg‘or tajribalar va amaliy tavsiyalar asosida har qanday korxona o‘z samaradorligini oshirishi mumkin.

Shuningdek, xatarlarni boshqarish tizimini takomillashtirishga doir chuqur tadqiqotlar natijasida ichki va tashqi xatarlar o‘z vaqtida aniqlanadi hamda ularga qarshi samarali choralar ishlab chiqiladi. Shu bilan birga, korxonada xatarlarni boshqarishda zamonaviy yondashuvlardan foydalanish, doimiy monitoring, axborot texnologiyalaridan foydalanish, xodimlarni kuchli tayyorlash va xalqaro tajribani o‘rganish asosida tub natijalarga erishish mumkin. Kelajakda har bir zamonaviy korxona o‘z xatarlarni boshqarish tizimini rivojlantirish ustida tinmay izlanib borishi muhimdir.

### **Foydalanilgan adabiyotlar**

1. Alimova N., “Korxonalarda risklarni boshqarish tizimini takomillashtirish”, Toshkent: Iqtisodiyot, 2016
2. Bekmurodov J., “Xatarlarni boshqarish nazariyasi va amaliyoti”, Toshkent: Moliya, 2014
3. Ostonov S., “Korxonada xatarlarni aniqlash va baholash”, Toshkent: O‘zbekiston, 2015
4. Ernazarov A., “Risklarni boshqarishda zamonaviy yondashuvlar”, Samarqand, 2017
5. Murodova S., “Mikroiqlim va xatarlarni bartaraf etish mexanizmlari”, Toshkent, 2013
6. Nurullayev Q., “Korxonada xavfsizlik va monitoring”, Andijon: Andijon universiteti nashriyoti, 2015
7. Christie A., “Risk Management Practices in Enterprises”, London, 2014
8. Zokirov R., “Xatarlarni boshqarish asoslari”, Buxoro: BuxDU, 2016
9. Muhammadiev N., “Tashkiliy boshqaruv va risklarni minimallashtirish yo‘llari”, Toshkent, 2012
10. Normurodov H., “Xatarlarni boshqarishda xalqaro tajribalar”, Toshkent: Ekonomika, 2017